

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

УДК 342.97:352(477)

Личенко Ірина Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

Личенко Ирина Александровна

доктор юридических наук, профессор,

заведующий кафедрой гражданского права и процесса

Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования

Национального университета «Львовская политехника»

Lychenko Iryna

D.Sc. (Law), Professor

Educational-Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0002-4838-3579

**ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ
АСПЕКТИ УТИЛІЗАЦІЇ МЕДИЧНИХ ВІДХОДІВ
ЭКОЛОГО-ПРАВОВЫЕ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ
АСПЕКТЫ УТИЛИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКИХ ОТХОДОВ
ENVIRONMENTAL-LEGAL AND ADMINISTRATIVE-LEGAL
ASPECTS OF MEDICAL WASTE DISPOSAL**

Анотація. У статті здійснено аналіз еколого-правових та адміністративно-правових аспектів утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 в Україні. Представлено обґрунтування пріоритетів удосконалення еколого-правового та адміністративно-

правового забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19. Наголошено, що державою проводиться низка заходів задля зниження рівня смертності від цієї недуги, водночас посилюється негативний вплив на стан довкілля медичних відходів, що утворюються у результаті вакцинації, профілактики захворювання, діагностики, стаціонарного лікування цієї хвороби. Їх безконтрольна утилізація разом з побутовими відходами справляє негативний вплив на екологію, забруднюючи земельні, водні ресурси, є небезпечним джерелом поширення інфекції. Встановлено, що еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 пов'язане з формуванням нормативно-правової основи поводження з медичними відходами, зокрема збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, та ефективної діяльності органів публічного управління та правоохоронних органів щодо здійснення контролю за цим процесом. Наголошено на фактах успішної протидії таких органів незаконній діяльності щодо перевезення, зберігання, утилізації медичних відходів. Виявлено, що багато проблем у цій сфері зумовлені недостатнім фінансуванням медичної галузі. Наголошено на потребі впровадження дієвих адміністративно-правових заходів, передусім контрольно-наглядових за суб'єктами господарювання щодо утилізації медичних відходів, детально регламентувати процедуру утилізації медичних відходів, присвятити цьому питанню вагоме місце в Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища до 2025 року, затвердженому розпорядженням КМУ 21 квітня 2021 р. № 443-р та посилити адміністративну відповідальність ліцензованих організацій з надання медичних послуг за порушення в зазначеній сфері. Визнано, що у таких умовах надзвичайно важливим є адаптація законодавства ЄС щодо утилізації медичних відходів до українських реалій.

Ключові слова: медичні відходи, пандемія Covid-19, органи публічного управління, правоохоронні органи, адміністративна відповідальність.

Аннотация. В статье проведен анализ эколого-правовых и административно-правовых аспектов утилизации медицинских отходов в период пандемии Covid-19 в Украине. Представлены обоснования приоритетов совершенствования эколого-правового и административно-правового обеспечения процедуры утилизации медицинских отходов в период пандемии Covid-19. Отмечено, что государством проводится ряд мероприятий для снижения уровня смертности от этой болезни, одновременно усиливается негативное влияние на состояние окружающей среды медицинских отходов, образующихся в результате вакцинации, профилактики заболевания, диагностики, стационарного лечения этой болезни. Их бесконтрольная утилизация вместе с бытовыми отходами оказывает негативное влияние на экологию, загрязняя земельные, водные ресурсы, является опасным источником распространения инфекции. Установлено, что эколого-правовое и административно-правовое обеспечение процедуры утилизации медицинских отходов в период пандемии Covid-19 связано с формированием нормативно-правовой базы обращения с медицинскими отходами, в частности сбора, перевозки, хранения, сортировки, обработки (переработки), утилизации, удаление, и эффективной деятельности органов публичного управления и правоохранительных органов по осуществлению контроля за этим процессом. Отмечено факты успешного противодействия таких органов незаконной деятельности по перевозке, хранению, утилизации медицинских отходов. Установлено, что многие проблемы в этой сфере обусловлены недостаточным финансированием медицины. Отмечено необходимость внедрения действенных административно-правовых мер, прежде всего

контрольно-надзорных за субъектами хозяйствования по утилизации медицинских отходов, детально регламентировать процедуру утилизации медицинских отходов, посвятить этому вопросу важное место в Национальном плане действий по охране окружающей природной среды до 2025 года, утвержденном распоряжением КМУ 21 апреля 2021 № 443-р и усилить административную ответственность лицензированных организаций по оказанию медицинских услуг за нарушения в указанной сфере. Признано, что в таких условиях чрезвычайно важным является адаптация законодательства по утилизации медицинских отходов к украинским реалиям.

Ключевые слова: медицинские отходы, пандемия Covid-19, органы публичного управления, правоохранительные органы, административная ответственность.

Summary. The article analyzes the environmental, legal and administrative aspects of medical waste disposal during the Covid-19 pandemic in Ukraine. The substantiation of priorities of improvement of ecological-legal and administrative-legal maintenance of procedure of utilization of medical waste during the Covid-19 pandemic is presented. It is emphasized that the state takes a number of measures to reduce mortality from this disease, while increasing the negative impact on the environment of medical waste generated as a result of vaccination, disease prevention, diagnosis, inpatient treatment of this disease. Their uncontrolled disposal together with household waste has a negative impact on the environment, polluting land and water resources, is a dangerous source of infection. It is established that the environmental, legal and administrative support of the medical waste disposal procedure during the Covid-19 pandemic is related to the formation of the regulatory framework for medical waste management, including collection, transportation, storage, sorting, processing (processing), disposal, removal, and effective activities of public administration

and law enforcement agencies to monitor this process. The facts of successful counteraction of such bodies to illegal activity concerning transportation, storage, utilization of medical waste are emphasized. It was found that many problems in this area are due to insufficient funding of the medical sector. The need to implement effective administrative and legal measures, especially control and supervision of economic entities for the disposal of medical waste, to regulate in detail the procedure for medical waste disposal, to devote an important place to this issue in the National Environmental Action Plan until 2025, approved by the order of the Cabinet of Ministers of April 21, 2021 № 443-r and to strengthen the administrative liability of licensed organizations for the provision of medical services for violations in this area. It is recognized that in such conditions it is extremely important to adapt EU legislation on medical waste disposal to Ukrainian realities.

Key words: *medical waste, Covid-19 pandemic, public administration bodies, law enforcement bodies, administrative responsibility.*

Постановка проблеми. Проблеми екологічної безпеки є одними серед найважливіших серед глобальних проблем сучасності. Екологічна ситуація в Україні особливо погіршилася з огляду на негативний вплив медичних відходів в період пандемії Covid-19. Вони негативно впливають на здоров'я населення, земельні, одні ресурси, тваринний світ.

Стан довкілля залежить від формування ефективних еколого-правових та адміністративно-правових засобів та процедур утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19, об'єднання зусиль медиків, громадськості задля виявлення незаконної діяльності у цій сфері, формування наукового підґрунтя для активізації відповідної роботи.

Ці гострі проблеми спонукають представників екологічної, юридичної науки, практиків, громадськості по-новому осмислити пріоритети еколого-правової та адміністративно-правової науки, посилити пошук

перспективних шляхів вирішення проблеми утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Створення оновленого підґрунтя для вироблення ефективної системи публічного адміністрування сфери утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 повинно стати пріоритетом вітчизняної адміністративної науки. Перед державою постало завдання щодо перегляду сучасної системи правового забезпечення цієї сфери, зважаючи на сучасні проблеми та нові екологічні загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі еколого-правові та адміністративно-правові аспекти утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 в Україні знайшли своє обґрунтування в працях низки вітчизняних вчених. Серед таких: Н. Клімчук [1], О. Горішна, Ю. Депутат, О. Іванько, А. Кожокару, В. Баркевич, В. Нарожнов [2], В. Конопацька, О. Стрельченко [3], І. Бухтіярова [4], С. Куцевляк [5], Є. Шульга, О. Карнаух-Голодняк [6] та інших. Однак ці праці комплексно не вирішують наукового завдання щодо формування адміністративно-правової та еколого-правової основи проведення потрібних реформ задля покращення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування пріоритетів удосконалення еколого-правового та адміністративно-правового забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19.

Виклад основного матеріалу. Сучасні темпи поширення інфікування на COVID19 засвідчують, що у нашій державі, у порівнянні з європейськими країнами, наявні більш негативні тенденції. В Україні на коронавірусну інфекцію Covid-19 (пневмонію нового типу) вперше захворіла особа у березні 2020 року в м. Чернівці. У цьому ж місяці вперше була зафіксована перша смерть від цієї інфекції. Станом на 24 жовтня 2021 р. в Україні налічувалося 2769405 занедужалих, та 63872 померлих [7].

Державною проводиться низка заходів задля зниження рівня смертності від цієї недуги. Зокрема станом на жовтень 2021 р. проведено 15 386 831 щеплень від Covid-19. Вакциновано 8 557 659 осіб, з них отримали першу дозу – 8 557 657 людей, завершили вакцинацію (отримали дві дози) – 6 829 174 особи [8].

Станом на кінець 2021 р. в Україні на стаціонарному лікуванні перебувало майже 18,5 тис. пацієнтів з цією хворобою.

В умовах загострення захворювання на COVID19 та карантинних обмежень загострилося багато проблем у соціальній, економічній та екологічній сферах.

У суспільстві виникла потреба удосконалення правових засобів подолання негативного впливу медичних відходів, пов'язаних з подоланням пандемії.

Збільшення пацієнтів, хворих на COVID19 та інші інфекційні захворювання загострили проблему утилізації медичних відходів. Загострення хвороби COVID19 спричинило збільшення медичних відходів, що утворюються у результаті вакцинації, профілактики захворювання, діагностики, стаціонарного лікування цієї хвороби, тощо.

Заклади охорони здоров'я створюють значний обсяг відходів, що утворюються в результаті лікування пацієнтів. Вони провокують ризик хімічних, токсичних, канцерогенних, мутагенних і радіаційних впливів на організм людини, травматизму та інфікування [9].

Серед медичних відходів, що потребують особливої процедури утилізації задля зменшення негативного впливу на довкілля слід виокремити інфекційні, тобто ті, що забруднені кров'ю, її продуктами, рідинами організму; діагностичні зразки, одноразове обладнання, гострі предмети, зокрема леза і шприци; хімічні речовини, що представлені дезінфікуючими засобами, розчинниками; лікарські препарати, зокрема вакцини, ліки, тощо.

Їх безконтрольна утилізація разом з побутовими відходами справляє негативний вплив на екологію, забруднюючи земельні, водні ресурси, є небезпечним джерелом поширення інфекції.

Еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення процедури утилізації медичних відходів в період пандемії Covid-19 пов'язане з формуванням нормативно-правової основи поводження з медичними відходами, зокрема збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, та ефективної діяльності контролюючих та правоохоронних органів за цим процесом.

Еколого-правове та адміністративно-правове забезпечення протидії таким негативним впливам ґрунтується на Державних санітарно-протиепідемічних правилах й нормах щодо поводження з медичними відходами, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я від 8 червня 2015 року № 325. Ці Правила визначають основні вимоги щодо поводження з медичними відходами в закладах охорони здоров'я задля профілактики їхнього негативного впливу на життя, здоров'я населення та навколишнє середовище. Їх зміст стосується адміністрування утилізації згаданих відходів, унормування процедури збирання, перевезення, зберігання, сортування, оброблення (перероблення), утилізації, видалення, знезараження, захоронення та їх знищення таких відходів.

Такі правила відображають, деталізують основні засади утилізації відходів, закладені у змісті законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про відходи», «Про лікарські засоби», «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших.

Проте, за свідченнями спеціалістів, на жаль, нині в закладах охорони здоров'я ще досі використовують Інструкцію про збір, знезараження, зберігання і здачу використаних медичних виробів одноразового застосування із пластичних мас, затверджених наказом МОЗ від 22 жовтня 1993 року № 223. Ця інструкція створює небезпечні умови і для медичних працівників, і для

екології. Зокрема, суперечить чинному Наказу в положеннях щодо розбирання шприців та систем для внутрішньовенного вливання інфікування [9].

Важливими нормативними актами, що слугують унормуванню порядку утилізації медичних відходів є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами» від 13 липня 2016 р. № 446 [10], наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами» від 08 червня 2015 р. № 325 [11].

Останніми визначені вимоги щодо організації приміщень для зберігання та поводження з відходами, обліку медичних відходів та вимоги до їх транспортування, тощо.

Окрім наявної нормативної основи протидії незаконній утилізації медичних відходів, важливою є й правозастосовна діяльність суб'єктів владних повноважень в означеній сфері.

Так, на протидію незаконному поводженню з відходами скеровується діяльність правоохоронних органів. Зокрема на території Київської та Миколаївської областей правоохоронці виявили тони використаних медичних інструментів та органічних медичних відходів. Представники фірми-ліцензіата звозили їх до складських приміщень, не передбачених для зберігання та утилізації. Про це повідомляє прес-служба Національної поліції. Серед небезпечних медичних відходів лікарські діагностичні та дезінфекційні засоби, предмети із залишками біологічних рідин, відходи медичних закладів та мікробіологічних лабораторій, діяльність яких, зокрема, пов'язана з COVID-19 [12].

Така ж ситуація склалася на Київщині у квітні 2020 року, де СБУ викрила діяльність підприємства з м. Київ, яке вивозило на сміттєзвалища і полігони для твердих побутових відходів шприци, медичні маски, халати з медзакладів з госпіталізованими хворими на COVID-19. Було вивезено

понад 4 тони небезпечних медичних відходів на один з полігонів у Київській області, хоча договори з лікарнями були укладені на послуги з утилізації. Залишки медичних відходів на початку 2021 року були виявлені в лісопосадці поблизу автодороги «Львів-Пустомити» [13].

У зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС необхідно забезпечити поетапне наближення (транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання) природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС, впровадження яких є невід'ємною частиною виконання Угоди [14; 15, с. 31-35].

У таких умовах надзвичайно важливим є адаптація законодавства ЄС щодо утилізації медичних відходів до українських реалій.

Також погоджуємося, що нагальними потребами сучасності є формування сучасного законодавства щодо утилізації медичних відходів з урахуванням нових викликів пандемії COVID-19, впровадження дієвих адміністративно-правових заходів, передусім контрольно-наглядових за суб'єктами господарювання щодо утилізації медичних відходів; покращення фінансування сфери утилізації медичних відходів [6, с. 124].

Проблеми у цій сфері зумовлені недостатнім фінансуванням медичної галузі.

Фінансування процедури утилізації для державних медичних закладів виділяється з державного або місцевого бюджетів, а у тендерах перемагають підрядні організації, якими пропонуються нижчі ціни. З огляду на це, перемога дістається доволі часто недобросовісним підприємцям, що, для прикладу, мають дозвіл на транспортування відходів, проте потужностей для їх знищення у яких немає. Таким чином вони транспортують такі відходи у місця, не призначені для їх утилізації, в лісосмуги, на стихійні сміттєзвалища. З огляду на те, що у час пандемії планові перевірки були обмежені державою, належного контролю за утилізацією таких відходів не здійснюється [13].

З огляду на зазначене, державі слід було б більше уваги звертати на питання утилізації медичних відходів, детально регламентувати її процедуру, присвятити цьому питанню вагоме місце в Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища до 2025 року, затверджену розпорядженням КМУ 21 квітня 2021 р. № 443-р та посилити адміністративну відповідальність ліцензованих організацій з надання медичних послуг за порушення в зазначеній сфері.

Література

1. Клімчук Н. Медичні відходи та поводження з ними. Головне управління держпродспоживслужби в Чернівецькій області. URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/medychni-vidhody-ta-povodzhennya-z-putu> (дата звернення 24.10.2021).
2. Горішна О. В., Депутат Ю. М., Іванько О. М., Кожокару А. А., Баркевич В. А., Нарожнов В. В. Проблема утилізації медичних відходів у польових умовах // *Науковий журнал «Інфекційні хвороби»*. 2018. № 1(91). С. 40-45.
3. Конопацька В., Стрельченко О. Публічне адміністрування у сфері утилізації медичних відходів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/27.pdf> (дата звернення 24.10.2021).
4. Стрельченко О., Бухтіярова, І. Особливості адміністративно-правового регулювання поводження із медичними відходами // *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2021. № 2(94). 156-170. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94> (дата звернення 24.10.2021).
5. Куцевляк С. Медичні відходи – нова екологічна загроза країни. Інформаційне агенство Interfax – Україна URL:

- <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/665612.html> (дата звернення 24.10.2021).
6. Шульга Є.В., Карнаух-Голодняк О.В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення поводження з медичними відходами в період пандемії в Україні // *Право і суспільство*. 2020. № 3. Том 2. С. 120-126.
 7. Коронавірус в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/> (дата звернення 24.10.2021).
 8. Вакцинація від COVID-19 в Україні: оперативні дані за 21 жовтня 2021 року. URL: <https://vaccination.covid19.gov.ua/news/vaccinationdata245> (дата звернення 24.10.2021).
 9. Утилізація медичних відходів: оптимальні підходи до поводження з медичними відходами категорії В. URL: <https://phc.org.ua/news/utilizaciya-medichnikh-vidkhodiv-optimalni-pidkhodi-do-povodzhennya-z-medichnimi-vidkhodami> (дата звернення 24.10.2021).
 10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з поводження з небезпечними відходами: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2016 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.10.2021).
 11. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами» від 08 червня 2015 р. № 325. *Офіційний вісник України*. 2015. № 69. С. 297.
 12. Правоохоронці знайшли звалища небезпечних медичних відходів на території двох областей. URL: <https://hromadske.ua/posts/pravoohoronci-znajshli-zvalisha-nebezpechnih-medichnih-vidhodiv-na-teritoriyi-dvoh-oblastej> (дата звернення 24.10.2021).

13. Медичні маски і білизна хворих на COVID в лісосмугах: як стихійні звалища поширюють коронавірус. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/12/669878/> (дата звернення 24.10.2021).
14. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH6FC00A.html (дата звернення 24.10.2021).
15. Вереша Р.В. Довкілля в Україні – сучасні виклики та перспективи // *Виконання Україною міжнародних зобов'язань з охорони довкілля крізь призму Угоди про асоціацію з Європейським Союзом : матер. міжнар. наук.-практич. Конф.* Київ, 2019. С. 31-35.

References

1. Klimchuk N. Medychni vidkhody ta povodzhennja z nymy. Gholovne upravlinnja derzhprodspozhyvsluzhby v Cherniveckij oblasti. URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/medychni-vidhody-ta-povodzhennja-z-nymy> (data zvernennja 24.10.2021).
2. Ghorishna O. V., Deputat Ju. M., Ivanjko O. M., Kozhokaru A. A., Barkevych V. A., Narozhnov V. V. Problema utylizacii medychnykh vidkhodiv u poljovykh umovakh // *Naukovyj zhurnal «Infekciyni khvoroby»*. 2018. # 1(91). S. 40-45.
3. Konopacjka V., Streljchenko O. Publichne administruvannja u sferi utylizaciji medychnykh vidkhodiv. Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2020. # 4/2020. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/27.pdf> (data zvernennja 24.10.2021).
4. Streljchenko O., Bukhtijarova, I. Osoblyvosti administratyvno-pravovogho rehuljuvannja povodzhennja iz medychnymy vidkhodamy // *Visnyk*

- Lughansjkogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2021. # 2(94). 156-170. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.94> (data zvernennja 24.10.2021).
5. Kucevljak S. Medychni vidkhody – nova ekologhichna zaghroza krajiny. Informacijne aghenstvo Interfax – Ukraina. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/blog/665612.html> (data zvernennja 24.10.2021).
 6. Shuljgha Je.V., Karnaukh-Gholodnjak O.V. Problemy administratyvno-pravovogho zabezpechennja povodzhennja z medychnymy vidkhodamy v period pandemiji v Ukraini // Pravo i suspiljstvo. 2020. # 3. Tom 2. S. 120-126.
 7. Koronavirus v Ukraini. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/coronavirus/ukraine/> (data zvernennja 24.10.2021).
 8. Vakcynacija vid COVID-19 v Ukraini: operatyvni dani za 21 zhovtnja 2021 roku. URL: <https://vaccination.covid19.gov.ua/news/vaccinationdata245> (data zvernennja 24.10.2021).
 9. Utylizacija medychnykh vidkhodiv: optymaljni pidkhody do povodzhennja z medychnymy vidkhodamy kateghoriji V. URL: <https://phc.org.ua/news/utilizaciya-medichnikh-vidkhodiv-optimalni-pidkhodi-do-povodzhennja-z-medichnimi-vidkhodami> (data zvernennja 24.10.2021).
 10. Pro zatverdzhennja Licenzijnykh umov provadzhennja ghospodarsjkoji dijaljnosti z povodzhennja z nebezpečnymy vidkhodamy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 lypnja 2016 r. # 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2016-%D0%BF#Text> (data zvernennja 24.10.2021).
 11. Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ja Ukrainy «Pro zatverdzhennja Derzhavnykh sanitarno-protyepidemichnykh pravyl i norm shhodo

- povodzhennja z medychnymy vidkhodamy» vid 08 chervnja 2015 r. # 325 Oficijnyj visnyk Ukrainy. 2015. # 69. S. 297.
12. Pravookhoronci znajshly zvalyshha nebezpechnykh medychnykh vidkhodiv na terytoriji dvokh oblastej. URL: <https://hromadske.ua/posts/pravookhoronci-znajshli-zvalisha-nebezpechnih-medichnih-vidhodiv-na-teritoriyi-dvoh-oblastej> (data zvernennja 24.10.2021).
 13. Medychni masky i bilyzna khvorykh na COVID v lisosmughakh: jak stykhijni zvalyshha poshyrjuyutj koronavirus. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/01/12/669878/> (data zvernennja 24.10.2021).
 14. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro Osnovni zasady (strateghiju) derzhavnoji ekologhichnoji polityky Ukrainy na period do 2030 roku». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Gh6FC00A.html (data zvernennja 24.10.2021).
 15. Veresha R.V. Dovkillja v Ukraini – suchasni vyklyky ta perspektyvy // Vykonannja Ukrainy mizhnarodnykh zobov'jazanj z okhorony dovkillja krizj pryizmu Ughody pro asociaciju z Jevropejskym Sojuzom : mater. mizhnar. nauk.-praktych. Konf. Kyjiv, 2019. S. 31-35.